

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ІНСТИТУТУ КОНФІСКАЦІЇ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДО ХІХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ****CRIMINAL LEGAL REGULATION OF THE CONFISCATION INSTITUTION ACCORDING
TO CRIMINAL LEGISLATION BEFORE THE 19TH CENTURY: HISTORICAL ASPECT****Поляков В.М.,***аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті проведено ретроспективний аналіз інституту конфіскації за кримінальним законодавством до ХІХ століття. Досліджено основні нормативні акти, які містили положення щодо конфіскації.

Ключові слова: конфіскація, спеціальна конфіскація, інститут конфіскації, кримінальне законодавство до ХІХ століття, історико-правове дослідження.

В статье проведен ретроспективный анализ института конфискации по уголовному законодательству до XIX века. Исследованы основные нормативные акты, которые содержали положения о конфискации.

Ключевые слова: конфискации, специальная конфискации, институт конфискации, уголовное законодательство до XIX века, историко-правовое исследование.

The article gives a retrospective analysis of the confiscation institution accordingly to criminal law before the nineteenth century. The basic regulations that contain provisions on confiscation are studied.

Key words: confiscation, special confiscation, confiscation institution, criminal legislation before the 19th century, historical and legal research.

Постановка проблеми. У світлі останніх змін, пов'язаних із запровадженням спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, постає нагальна необхідність, використовуючи історично-правовий метод, дослідити інститут конфіскації на підставі аналізу кримінального законодавства, що дасть нам змогу глибоко усвідомити його інституціональну сутність. Варто зазначити те, що більшість досліджень, пов'язаних із вивченням історії розвитку конфіскації, проводилися досить вузько, тобто зводилися лише до вивчення генезису конфіскації майна як покарання й тільки.

Щоб дослідити повною мірою інститут конфіскації, який пройшов довгий історичний шлях становлення, необхідно знати його генезис, оскільки без розуміння минулого не може бути розуміння майбутнього. Перед тим як розглянути низку сучасних проблем, пов'язаних із конфіскацією, ми повинні визнати, що вони виникли не сьогодні, а мають певну історію.

Стан дослідження. У доктрині кримінального права, конфіскація в різні часи була предметом дослідження багатьох науковців, таких як Л. Багрий-Шахматов, Н. Бабич, М. Бажанов, Ю. Баулін, І. Гальперін, В. Гончаренко, В. Гришук, Н. Гуророва, В. Дуюнов, В. Іванов, А. Кістяківський, І. Марогулова, М. Панов, Н. Сергієвський, Г. Собко, В. Спасович, А. Степанищев, М. Таганцев, І. Фойницький, М. Хавронюк, А. Цветинович, М. Шаргородський та ін.

Мета статті полягає в аналізі кримінально-правової регламентації інституту конфіскації, відповідно до кримінального законодавства в період до ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. Починаючи ще з приватної помсти, однією з форм реагування потерпілого на ті чи інші злочинні посягання разом з іншими можливими відплатами (позбавлення життя, заподіяння шкоди здоров'ю, позбавлення свободи, тобто передання або продаж у рабство) було примусове вилучення майна або знищення такого наслідок неможливості його вилучення в кривдника. Генетично система майнових покарань може розглядатися як така, що походить від помсти й викупів, які мали місце на початку нашої історії. Ці явища розглядалися як реакція на порушення природної справедливості та встановлених у суспільстві традицій і правил поведінки [1, с. 59]. Однак така помста майнового характеру могла перевищувати ту шкоду, яку було завдано внаслідок вчиненого посягання.

Із виникненням держави, права й закріпленням публічної влади майно осіб, які вчиняли злочин і тим самим завдавали шкоди не тільки приватним, а й публічним інтересам, почали вилучати вже на законній підставі. Отже, первісні захоплення майна були легалізовані державою в міру покарання, яке призначалось державними органами за вчинення передбачених у законі злочинів [2, с. 12–13].

Перш ніж перейти до аналізу еволюції українського кримінального законодавства, яке містило норми, пов'язані з конфіскацією, необхідно визначитися з деякими етимологічними питаннями. Проблема полягає в тому, що терміни «конфіскація» та «спеціальна конфіскація» як такі на початкових етапах довгий час не використовувалися. І тому для позначення всіх можливих форм вилучення майна ми будемо використовувати вищевказані поняття, оскільки сутнісна природа в підсумку однакова – позбавлення майна. У Римі термін “publication” спочатку означав вилучення майна. Але згодом, коли таке майно стало надходити в новозаснований «фіск», з'явилося визначення “confiscatio” (конфіскація) [3, с. 142].

У давніх українців, як і в більшості народів, право мало архаїчний характер, а саме не мало письмового закріплення. Одним із перших збірників архаїчного права був «Закон руський», на підставі якого надалі формувалися вже такі письмові джерела права, як договори Русі з Візантією 907, 911, 944 і 971 років. У деяких із них були наявні норми, пов'язані з конфіскацією [4, с. 8].

Після вдалого походу дружини князя Олега на Візантію з нею було укладено в 911 році договір, у якому закріплювалися положення щодо конфіскації. Так, у ньому вказувалось: «... якщо хто вб'є – руський християнина чи християнина руського – і помре на місці вбивства. Якщо ж убивця втече, а виявиться імушим, то ту частину його майна, яка належить йому за законом, нехай візьме родич убитого, але й дружина вбивці нехай збереже те, що належить їй за законом» [5]. У договорі 944 року Русі з Візантією, який був укладений уже князем Ігорем, були закріплені норми, що підтверджували положення договору 911 року, зокрема й у частині покарання.

Отже, у вищезазначених договорах була передбачена конфіскація як вид покарання, що призначалася за вбивство, та обмежувала майнові права злочинця. Необхідно відмітити, що вилучене майно було направлене на задо-

волення потреб потерпілих, при цьому дружина вбивці зберігала право на частку в майні. Важливим аспектом є те, що в договорах між Руссю й Візантією є посилання на «Закон руський», який суворо карає за майнові злочини та злочини проти особистості [4, с. 8]. Виходячи з цього, можна припустити, що конфіскація була відома ще звичайному праву, але письмового закріплення набула в договорах 911 і 944 років, аналізуючи які, можна помітити конвергенцію русько-візантійського права.

Наступною найбільш ваговою письмовою пам'яткою законодавства часів епохи піднесення Київської Русі є Руська правда, яка дійшла до нас в складі літописів, різних юридичних збірників. Саме в розширеній редакції Руської правди, була закріплена конфіскація як кримінальне покарання, хоча вона мала назву «потік і розграбування». Таке покарання було найбільш суворим, адже воно застосовувалося за тяжкі для того часу злочини: за вбивство в розбої, конокрадство, підпал двору або току [6, с. 17].

У наукових колах не вичуває дискусія з приводу сутнісної природи «потіку й розграбування» та зарахування його до одного цілісного покарання чи двох самостійних. Одна група авторів «потік і розграбування» розглядає як одне покарання, що застосовувалося до особи.

На думку М. Шаргородського, «потік і розграбування» являли собою конфіскацію всього майна, а також прирікали злочинця та членів його сім'ї у вигнання, ув'язнення або приговорювали до смерті [7, с. 223].

У свою чергу, С. Кодан указував, що таке покарання, як «потік і розграбування», у Руській правді передбачало втрату правового статусу й конфіскацію майна [8, с. 68].

М. Владимірський-Буданов зазначав, що потоком називається позбавлення особистих прав, а розграбуванням – майнових; і те, й інше становлять одне покарання, а не два види. Хоча в одному випадку (Кар. 31) згаданий один потік без розграбування (саме за конокрадство), але в іншому випадку термін «поточіті» вжито в сенсі розграбування (Кар. 97: за підпал з розграбованого майна злочинця насамперед задовольняється потерпілий, а «в іншому князю поточіті»)» [9, с. 387].

Друга група науковців на чолі з І. Фойницьким розглядає «потік і розграбування» як два види покарання, що можуть застосовуватися до злочинця окремо й разом. Відповідно до цього, «потік» є самостійним видом покарання, під яким розумілася видання винного з родиною в розпорядження народного натовпу або князя [10, с. 79].

Отже, варто погодитися з першою групою авторів і визнати те, що «потік і розграбування» є одним видом покарання, навіть незважаючи на випадки його окремого застосування, оскільки за конокрадство особі призначалося лише на «потік» князю, під яким розумілись різні види розправи, передусім конфіскація та вигнання [11, с. 6]. Більше того, за тлумачним словником В. Даля, «потік» – розкрадання будинку й майна (як звичайна кара народу або віча) від дієслова «поточити» – «пограбувати» [12].

Руська правда не втратила свого значення й після розпаду України-Русі. Це свідчить про те, що положення, які регулювали конфіскацію, діяли певний час у період феодальної роздробленості та розквіту Галицько-Волинського князівства, яке, на переконання М. Грушевського та С. Томашівського, стало наступником державності Київської Русі.

Надалі васальна залежність від Золотої орди й міжусобиці великого князя та бояр призвели до занепаду Галицько-Волинського князівства. Такий стан речей посприяв ухваленню українських земель (Волині, Подніпров'я, Чернігово-Сіверщини) до складу молоді Литовської держави. Отже, виникнення Великого князівства Литовського, до якого входила значна частина території України, знаменувало настання нового періоду в її історії.

Одним із перших збірників Великого князівства Литовського, який кодифікував тогочасне законодавство,

був Судебник Великого князя Казимира IV, ухвалений у 1468 році [13], який містив переважно кримінальні й процесуальні норми. Аналізуючи положення Судебника, варто визначити мету покарання, яка полягала не тільки в «усуненні злочинця» (смертна кара шляхом повішання), а й у майновому відшкодуванні. Серед майнових покарань переважав штраф. Конфіскація, порівняно зі штрафом, такого поширення в Судебнику не мала. Згадки про вилучення майна (статків) містяться лише в ст. 4 Судебника, де вказується таке: «А якщо [достатньо] буде в домі статків татя того, то він домашніми статками має сплатити» [13, с. 49]. На підставі цього положення можна стверджувати, що внаслідок неспроможності сплатити встановлену суму злочинець або його сім'я лише за умови, що вони знали про вчинений злочин, могли відплатитися майном (статками). За змістом ця норма близька до такого покарання, як «потік і розграбування».

У межах досліджуваної теми варто звернутися також до Судебників 1497 та 1550 років, що передбачали конфіскацію як вид кримінального покарання. Загалом конфіскація майна застосовувалася поряд зі смертною карою за татьбу, розбій, душогубство й інші злочини. П. Цимбал і Л. Грабовський, котрі проаналізували Судебники 1497 та 1550 років, дійшли висновку, що спочатку конфіскація майна застосовувалася виключно у фінансальних цілях – як форма компенсації витрат судових і каральних органів [14, с. 117].

У ст. ст. 2 і 9 Мединського губного наказу 1555 року зазначалося: «А которые люди сами на себя в розбоях говорили, – и тех казнити, а о животех о их отписати на Москову к бояром в Розбойную избу; «а будут исцы, – ино их животы и статки отдати вполы их исков; а не будет исцов, – и старостам животы их продати; да что на нем возмут, и им то писати на список подлинно, порознь да о том отписывать к бояром в Губную избу» [15, с. 219]. Досліджуючи вищевказані положення, ми дійшли висновку, що майно (животы и статки), яке підлягало вилученню, задовольняло потреби позивача, а в разі відсутності останнього направлялося до бояр у «Разбойную избу» (установа стародавньої Русі, що займається кримінальними злочинами) або «Губную избу» (відповідні уповноважені органи, де знаходився губний староста). Отже, майно надходило в розпорядчі органи, залежно від злочину, де вирішувалась подальша доля статків.

Наступним важливим законодавчим актом того часу були Литовські статuti, що були представлені поступово в трьох основних редакціях 1529, 1566 і 1588 років [16]. Згідно з Литовськими статутами, існувала складна система майнових покарань, яка була представлена головицею, нав'язкою, відшкодуванням збитків, а також конфіскацією майна, яка часто застосовувалася разом із «виволанням» (покаранням у вигляді позбавлення прав і честі). К. Марисюк, дослідивши зміст Статутів, зазначає, що конфіскація майна деколи виступала як самостійне, але частіше як додаткове покарання [17].

Такий вид покарання, як конфіскація майна, досить часто призначався за державні злочини. Це було пов'язано з тим, що особа, яка вчинила державний злочин, втрачала шляхетське достоїнство, тож не могла надалі володіти землею, яка, у свою чергу, підлягала вилученню. Крім того, законодавець установив, що вдови державних злочинців не втрачають власних спадкових маєтків, які дістали від своїх батьків [18, с. 239–243].

Конфісковане майно було засобом задоволення втрат та інших вимог потерпілого, а далі ставало власністю держави або скоріше, за феодальним правом, Великого князя. Крім того, конфіскація застосовувалася, наприклад, за образу Великого князя (обращение маестату господарського), повстання проти князя, посягання на його здоров'я. У такому випадку конфіскація майна поєднувалася зі смертною карою винного [19, с. 18].

Дуже часто застосовувалося й узяття в борг майна злочинця, яке віддавали потерпілому для споживання, поки винна особа не задовольнить усіх присуджених вимог. Близькі злочинця або його спадкоємці могли звільнити зайняте майно, задовольнивши вимоги потерпілого [20, с. 51].

Поряд із конфіскацією майна була вже відома й спеціальна конфіскація відповідно до артикула 33 розділу XIV Литовських статутів 1588 року [16, с. 347]. Ця норма забороняла виготовлення й розповсюдження в таємних корчмах пива, горілки та меду. У разі виявлення такої незаконної діяльності, окрім призначення штрафу, уся контрафактна продукція підлягала вилученню разом із наявним пивним, горілчанним, медовим обладнанням (котли, куби, бочки). Конфісковане майно надходило до замку або двору Литовського, половина з якого йшла до шпиталю. Позитивним є те, що в кінцевому підсумку предмети злочину або кошти, отримані від них, надходили не тільки до держави, а й призначалися і для благодійних цілей. Отже, виходячи з аналізу 33 артикулу Литовських статутів, можна стверджувати, що поряд зі штрафом застосовувалася спеціальна конфіскація, яка була направлена на вилучення предметів злочину.

Підсумовуючи, варто зазначити, що на період дії Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 років застосовувалася конфіскація майна як основне, так і додаткове покарання, що призначалося в більшості випадків за державні злочини. Конфісковане майно задовольняло вимоги потерпілих, а потім переходило у власність держави. Крім конфіскації майна як виду покарання, у деяких артикулах Литовського статуту 1588 року йдеться про спеціальну конфіскацію, яка направлена на предмети, що пов'язані зі злочинном.

Литовські статuti 1566 і 1588 років мали суттєве правове значення, підтвердженням цього є те, що ці нормативні документи діяли за доби Великого князівства Литовського, не втрачали своєї значущості в період Речі Посполитої й Гетьманщини.

Варто пам'ятати, що джерела права розвивалися по-різному в Запорізькій Січі та Гетьманщині [21, с. 207]. Козаки в Запоріжжі, порівняно з Гетьманщиною, не визнавали дії Статутів і магдебурзького права на своїй території [22]. До речі, козацькому звичаєвому праву, яке зароджувалося в ті часи, також була відома конфіскація, але у вигляді розграбування майна [23, с. 199].

У нормах Соборного уложення 1649 року конфіскація майна («лишение животов, поместий или вотчин») також відображена, але варто відмітити те, що поняття «конфіскація» як таке й досі не використовувалося. У ст. 1-4 гл. 2 Соборного уложення закріплені злочини проти держави та государя, за які передбачається покарання у вигляді смертної кари. У свою чергу, згідно зі ст. 5 Уложення, майно осіб, котрі вчинили вищезазначені злочини, переходило у власність держави («А поместья и вотчины и животы изменничьи взяти на государя») [24, с. 72]. Водночас Соборне уложення 1649 року передбачало принцип індивідуалізації покарання, відповідно до якого майно близьких родичів (жінки, дітей, батьків), які не відали про вчинені злочини, залишалося в їхньому користуванні. У протилежному ж випадку близькі родичі, які відали про такі злочини, також несли покарання, а їхнє майно підлягало вилученню. Якщо конфісковане майно злочинця було в спільній власності із жінкою та дітьми, то його відповідна частина жалувалася государем їм на проживання (ст. 7-10 гл. 2 Соборного уложення 1649 року).

Доля конфіскованого майна визначалася по-різному, залежно від категорії злочину. У більшості випадків конфісковане майно переходило у власність держави (ст. 5 гл. II, ст. 20 гл. VII, ст. 3, 11 гл. XXV Соборного уложення 1649 року). У разі вчинення обіцяного вбивства частина майна злочинця надходила до держави, а інша призначалася для дружини й дітей убитого (ст. 133 гл. X Соборного уложення 1649 року). А в ст. 26 гл. XXI Уложення зазна-

чається, що після задоволення потреб позивача майно, яке залишилося, підлягає продажу на користь государя. Деякі норми Соборного уложення встановлювали можливість погашення кабальних боргів із майна особи, котра була засуджена до смерті (ст. 106 гл. X, ст. 3 гл. III Соборного уложення 1649 року) [24, с. 111].

Отже, можна дійти висновків із приводу того, що конфіскація майна, відповідно до Уложення, була досить розповсюджена, так як передбачалася за широке коло злочинів (окрім злочинів проти держави та государя, конфіскація застосовувалася й за порушення порядку на державному дворі, державну зраду, обіцяне вбивство, розбій і татбу). Позитивним моментом є те, що під час призначення конфіскації майна враховувалися, залежно від рівня обізнаності й участі в злочині, права близьких родичів. Окрім цього, відповідно до Соборного уложення 1649 року, конфісковане майно йшло не тільки на користь держави, а й у певних випадках покривало потреби потерпілих, позивача та використовувалося для погашення кабальних боргів.

Артикул військовий від 26 квітня 1715 року передбачав конфіскацію майна («лишение пожитков или имени») за такі злочини: богохульство (арт. 5), злочини проти величності (арт. 19), дезертирство (арт. 98), капітуляцію з ворогом (арт. 117, 118, 119), зраду й листування з ворогом (арт. 124), підробку печаток, листів і розходів (арт. 201) [25, с. 329]. Отже, у розглядуваних Артикулах військових від 1715 року конфіскація залишалася значною мірою тим заходом державного примусу, який використовувався у боротьбі зі злочинами проти держави та її безпеки.

Наступним не менш важливим історичним документом того часу була Грамота на права, вольності й переваги благородного російського дворянства від 21 квітня 1785 року [26]. У ст. 23 «Наследственное имение да не конфискуется за преступление» Грамоти вказується: «Благородного наследственное имение в случае осуждения и по важнейшему преступлению, да отдастся законному его наследнику или наследникам» [26]. На підставі розглядуваної норми низка вчених, таких як І. Голубов [2, с. 15], Е. Мартиненко [27, с. 15], Г. Собко [28, с. 20], Д. Толков [29, с. 23], К. Шутов [30, с. 40], указують на те, що майно дворян не підлягало конфіскації. На противагу цьому, А. Пропостін переконує, що можливість конфіскації майна у дворян залишалася, змінилася лише його подальша доля. Сутність конфіскації полягає у вилученні майна, а не в тому, куди воно надходить (державі, потерпілому або родичам). Тому, як зазначає автор, є всі підстави стверджувати, що й при Катерині II конфіскація поширювалася на дворян. Однак таке вилучення здійснювалося тільки в судовому порядку, відповідно до ст. 11 Грамоти («Без суда да не лишится благородной имения») [31, с. 14-15]. Погоджуючись із доводами А. Пропостіна, продовжуючи його думку, хочеться додати й те, що навіть із формулювання ст. 11 Грамоти зрозуміло, що на підставі рішення суду дворянин може бути позбавлений майна, яке переходило законному власникові засудженого.

Одним із основних джерел кримінального права в Україні на початку XIX ст. було Уложення про покарання кримінальні та виправні від 1845 року [22]. У ст. 32 Уложення йдеться про те, що втрата права власності внаслідок засудження особи до каторжних робіт або висилки на постійне місце проживання передбачає те, що майно засудженого переходить законним спадкоємцям [32, с. 17]. Але, окрім загальної конфіскації, Уложення передбачало й спеціальну конфіскацію (ст. 352, 402 Уложення). Наприклад, у ст. 352 Уложення зазначається, що майно (книги, папери, інструменти, меблі), яке належало таємним товариствам у попередніх статтях (347, 348, 349), підлягає конфіскації. Якщо таке майно не буде знищене, то воно реалізується, а виручені кошти направляються в користь «местного Приказа Общественного Призрения» [32, с. 157].

Подальшого свого розвитку інститут конфіскації набув у Статуті про покарання, що накладаються світовими судьями, від 1864 року. Цей нормативно-правовий документ серед установлених видів покарань не передбачав конфіскацію майна як вид кримінального покарання. Але в ст. 2 Статутів зазначено, що до покарань, визначених цим Статутом, приєднується в конкретно передбачених випадках відібрання знарядь, ужитих для вчинення проступку або інших речей, що належать винному. Грошові засоби, які були виручені від реалізації відібраних речей, ішли на улаштування місць позбавлення волі (ст. 27 Статуту) [33, с. 33]. Аналізуючи вищезазначені норми, можна стверджувати, що Статут про покарання передбачав лише спеціальну конфіскацію, яка застосовувалася разом з іншими покараннями. Спеціальна конфіскація була направлена більшою мірою на предмети, які були незаконно виготовлені (підроблений чай, ікони, хрести). Разом із цим саме поняття «спеціальна конфіскація» («отобранія») і досі не використовується законодавцем. У ст. 2 Статутів передбачається, що така спеціальна конфіскація можлива лише в конкретно передбачених випадках, хоча коло проступків не конкретизоване. У прийнятому Кримінальному Уложенні 1903 року була також передбачена спеціальна конфіскація (ст. 36 Уложення), яка, порівняно зі Статутом, залишилася в незмінному вигляді [34, с. 17].

Висновки. Провівши дослідження становлення конфіскації від приватної помсти до урегульованої форми державного примусу, варто зазначити, що природа конфіскації, залежно від конкретної епохи й низки факторів (політичних, економічних, соціальних), змінювалась, а також мала свої часові особливості. Важливим аспектом є те, що в період до XIX століття конфіскація у вигляді покарання або відповідного державного заходу, направленного на вилучення майна, що пов'язане зі злочином, була передбачена в усіх важливих нормативно-правових актах, які регулювали кримінально-правові відносини.

На нашу думку, конфіскація як одна з форм кримінально-правового впливу вперше набула свого інституціонального значення в період дії Литовських статутів 1588 року, відповідно до яких поряд із конфіскацією майна як видом покарання була також передбачена спеціальна конфіскація, що мала іншу правову природу.

Варто вказати на те, що надалі конфіскація майна у формі кримінального покарання набула ширшого розповсюдження, ніж поодинокі випадки застосування спеціальної конфіскації. У свою чергу, активне законодавче закріплення та використання спеціальної конфіскації, характерне другій половині XIX – початку XX століття, було зумовлено впливом просвітницьких ідей, які панували того часу у світі.

У своїй більшості конфіскація майна застосовувалася за найтяжчі злочини тих часів (злочини проти держави, майнові злочини та злочини проти особистості). Законодавці різних епох, застосовуючи розглядуваний вид кримінального покарання, ставили перед ним різноманітні цілі, а саме: помсту, залякування, відшкодування шкоди державі й потерпілому. Залежно від таких цілей, вилучене майно переходило в більшості випадків у власність держави, а вже потім до потерпілих, а також членів їхніх сімей, законних спадкоємців.

На підставі аналізу кримінального законодавства в період до XIX століття можна зазначити те, що спеціальна конфіскація не належала до кримінального покарання, а застосовувалася поряд із ним, була направлена на вилучення предметів, які були пов'язані зі злочинами (незаконним виготовленням, зберіганням і розповсюдженням (реалізацією) товарів). У тому разі, якщо таке майно не знищували, воно підлягало реалізації. Отримані кошти, залежно від того чи іншого законодавчого акта, де закріплювалася спеціальна конфіскація, надходили в деяких випадках до держави, а в інших – були призначені для благодійних цілей та улаштування місць позбавлення волі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Веремеєнко І.І. Административно-правовые санкции / И.И. Веремеєнко. – М. : Юрид. лит, 1975.
2. Голубов И.И. Конфискация имущества как вид уголовного наказания : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И.И. Голубов. – М., 1999. – 181 с.
3. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – СПб., 1895. – Т. 16 : Статья «Конфискация». – 1895. – 958 с.
4. Введение в украинское право / [С.В. Кивалов, Ю.Н. Оборотов и др.] ; МОН Украины ; ОНЮА. – 2-е изд., перераб и доп. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – 765 с.
5. Повесть временных лет / [Д.С. Лихачев, Л.А. Дмитриев, А.А. Алексеев, Н.В. Поньрко]. – СПб. : Наука, 1997. – Т. 1 : XI–XII века. – 1997. – 543 с.
6. Федорова А.Н. Правонарушение и юридическая ответственность по Русской Правде : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / А.Н. Федорова. – Тольятти, 2005. – 21 с.
7. Шаргородский М.Д. Избранные труды / М.Д. Шаргородский ; сост. и предисл. д. ю. н. Б.В. Волженкина. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 657 с.
8. Кодан С.В. Лишения прав состояния в системе карательных мер самодержавия (конец XVIII – первая половина XIX вв.) / С.В. Кодан // Правовые проблемы истории государства учреждений. – Свердловск, 1983. – С. 68–80.
9. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 800 с.
10. Фойницкий И.Я. Учение о наказании в связи с тюремным содержанием / И.Я. Фойницкий. – М. : Городец, Добросвет-2000, 2000. – 464 с.
11. Калачов Н. Русская правда на основании четырех списков разных редакций / Н. Калачов. – М. : Типограф. Августа Семена, 1846. – 66 с.
12. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovardalja.net/>.
13. Ковальова С.Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича : [монографія] / С.Г. Ковальова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 112 с.
14. Цимбал П. Конфіскація майна в Україні: історико-правовий аспект / П. Цимбал, Л. Гарбовський // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 2. – С. 116–121.
15. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юридическая литература, 1985. – Т. 2 : Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства / под общ. ред. О.И. Чистякова ; отв. ред. тома А.Д. Горский ; рец. В.И. Корещий. – 1985. – 520 с.
16. Кивалов С.В. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / С.В. Кивалов. – Одеса : Юридична література, 2004. – 568 с.
17. Марисюк К.Б. Конфискация как вид имущественных наказаний по статутам великого княжества литовского / К.Б. Марисюк [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/33311/1/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8E%D0%BA.pdf>.
18. Спур М.В. Покарання за злочини проти держави за Статутами Великого князівства Литовського / М.В. Спур // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 49. – С. 239–243.
19. Сурилов А. Общественно-политический строй Великого Княжества Литовского / А. Сурилов. – Кишинев, 1961. – 22 с.
20. Падох Я. Нарис історії карного права / Я. Падох. – Мюнхен, 1951. – 131 с.

21. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / за ред. І.Б. Усенка. – К. : Наук. думка, 2006. – 280 с.
22. Музиченко П.П. Історія держави і права України : [навчальний посібник] / П.П. Музиченко. – 6-е вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/417-storya-derjavi-prava-ukrani-muzichenko-pp.html>.
23. Історія держави та права України : [підручник] : у 2 т. / [В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. – 2003. – 656 с.
24. Тихомиров М.Н. Соборное уложение 1649 года / М.Н. Тихомиров, П.П. Епифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 431 с.
25. Российское законодательство X–XX вв. : в 9 т. – М. : Юридическая литература, 1986. – Т. 4 : Законодательство периода становления абсолютизма / отв. ред. А.Г. Маньков. – 1986. – 512 с.
26. Российское законодательство X–XX вв. : в 9 т. – М. : Юридическая литература, 1987. – Т. 5 : Законодательство периода расцвета абсолютизма / отв. ред. Е.И. Индова. – 1987. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/dv_gram.htm.
27. Мартыненко Э.В. Конфискация имущества в действующем российском уголовном праве : дисс. ... канд. юрид. наук / Э.В. Мартыненко. – М., 2010. – 239 с.
28. Собко Г.М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г.М. Собко ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2008. – 201 с.
29. Толков Д.В. Конфискация имущества как институт уголовного права : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д.В. Толков. – Рязань, 2010. – 196 с.
30. Шутов К.Н. Конфискация имущества в российском уголовном и уголовно-исполнительном законодательстве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К.Н. Шутов. – Томск, 2000. – 168 с.
31. Пропостин А.А. Конфискация имущества: прошлое, настоящее, будущее : [монография] / А.А. Пропостин. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 264 с.
32. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года. – СПб. : Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии Санктпетербургъ, Россійская Имперія. – 922 с.
33. Таганцев Н.С. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями / Н.С. Таганцев. – СПб. : Типография «Товарищества Печатного станка» Ул. Глинки № 6. С.-Петербургъ, 1907. – 551 с.
34. Евангулов Г.Г. Уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. / Г.Г. Евангулов. – СПб. : Типография «Слово», 1903. – 400 с.